

ДАЩЕНКО

Наталія Миколаївна
daschenko0007@gmail.com

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВАINNOVATIVE ACTIVITY AS A DETERMINANT OF COMPETITIVENESS
OF INDUSTRIAL ENTERPRISEк.е.н., доцент кафедри,
Одеський національний
політехнічний університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.1>**DASHCHENKO Nataliia Mykolaivna** – PhD in Economics, Associate Professor of department, Odesa National Polytechnic University

У статті розглянуто залежність конкурентоспроможності промислових підприємств від рівня інноваційної активності. Виділено сутність і основні характеристики конкурентних переваг підприємства з позиції інноваційної активності у ході інноваційної діяльності. Представлено результати аналітичного дослідження пріоритетних галузей економіки України з позиції інноваційної активності. Обґрунтовано необхідність системного забезпечення інноваційної активності, виділено основні напрямки оптимізації структури економіки України. Доведено необхідність актуалізації питання розвитку високотехнологічних секторів економіки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність промислових підприємств.

* * *

В статье рассмотрено зависимость конкурентоспособности промышленных предприятий от уровня инновационной активности. Выделены сущность и основные характеристики конкурентных преимуществ предприятия с позиции инновационной активности в ходе инновационной деятельности. Представлены результаты аналитического исследования приоритетных отраслей экономики Украины с позиции инновационной активности. Обоснована необходимость системного обеспечения инновационной активности, выделены основные направления оптимизации структуры экономики Украины. Доказана необходимость актуализации вопроса развития высокотехнологических секторов экономики, что позволит повысить конкурентоспособность промышленных предприятий.

* * *

The article deals with the dependence of the competitiveness of industrial enterprises on the level of innovation activity. The essence and main characteristics of the competitive advantages of the enterprise from the point of view of innovative activity in the course of innovative activity are highlighted. One of the factors that can increase the competitiveness of business is the active use of innovative production technologies, which will ensure a continuous improvement of scientific, technical, industrial, financial and social activities in the context of changes in the institutional environment. The results of analytical research of priority sectors of Ukrainian economy from the point of view of innovative activity are presented. With the transition of the economy to the next technological institution, it is worth talking about the change of priority industries in the structure of industry - from low-processing with low added value to innovative high-tech and high-margin. As the first Ukrainian Business Innovation Index showed, only some companies are ready to invest in innovation and have a strategic vision. According to research, most companies are still not ready and do not plan to make fundamental changes in their business models in the near future. Innovation is limited to the introduction of new production technologies, automation of tasks, training of staff new skills, changing approach to marketing and communications. The necessity of systematic support of innovative activity is substantiated, the basic directions of optimization of structure of economy of Ukraine are allocated. The European vector of Ukraine gives a good chance to digitize the processes. In particular, for state-owned companies in areas such as energy and oil and gas, the prospect of digitalization has become the prospect of entering the European Union. However, without major changes to the regulatory system, government priorities, and extensive government-business cooperation, no real major changes can be expected. The issue is not only in the tax field or subsidization, but also in education, digital skills of the population. The necessity of updating the issue of development of high-tech sectors of the economy has been proved, which will increase the competitiveness of industrial enterprises. Given the trends identified, it is appropriate to emphasize the need to take concrete actions to change the structure of the economy, to increase exports of high-tech products, the creation of export-credit agencies, industrial parks.

Ключові слова: інноваційна активність, інноваційна діяльність, промислове підприємство, конкурентоспроможність**Ключевые слова:** инновационная активность, инновационная деятельность, промышленное предприятие, конкурентоспособность**Keywords:** innovative activity, innovative activity, industrial enterprise, competitiveness

ВСТУП

Інноваційна активність є одним з важливих аспектів розвитку промислового підприємства, запорукою його конкурентних переваг. Причинами, що зумовлюють розроблення і впровадження інновацій, є необхідність оновлення науково-технічної бази, здатність підприємства до розробок нової продукції, що призведе до розширеного інвестування в даний сектор економіки

сторонніх компаній і держави. Умовою збереження стійкості підприємства є системне впровадження різного виду нововведень: продуктових, технологічних, організаційних, маркетингових, соціальних, екологічних. Інтенсивність впровадження інновацій (інноваційна активність) сприяє розвитку стратегічних здібностей та, як наслідок, визначає комерційний успіх підприємства на ринку в довгостроковій перспективі.

Водночас надмірна інноваційна активність, яка проявляється в активному інвестуванні коштів в інноваційні проекти, не затребувані ринком, супроводжується зростанням ризиків інноваційної діяльності, негативно впливають на стійкість підприємства загалом. У зв'язку з цим актуалізується проблема вибору і реалізації ефективної стратегії інноваційного розвитку підприємств з метою збереження стійкості на ринку.

В області інноваційної діяльності на мікрорівні слід відзначити внесок таких зарубіжних авторів, як Х. Армбастер, А. Бікфалві, С. Кінкея, Г. Лей, А. Лам, Г. Зальтман, Р. Дункан, Дж. Холбек. Проблема інноваційної активності та інноваційного розвитку привіляла увагу вітчизняні та зарубіжні дослідники: С.С. Арутюнян, В.М. Геєць, В.А. Гросул, Н.В. Данік, А.В. Ключник, Г.І. Мерніков, Л.І. Федулова та ін. Потребує подальшого дослідження питання стратегічного управління інноваційною активністю.

Формування теоретичних і методичних основ стратегічного управління інноваційною активністю, як основною детермінантою конкурентоспроможності промислового підприємства, дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення в області розробки та впровадження нововведень з урахуванням факторів, що визначають інноваційну поведінку підприємства на ринку і збереження стійкості у довгостроковій перспективі. Тому актуальності набуває науково-практичне обґрунтування основних положень стосовно виділення інноваційної активності як детермінанти конкурентоспроможності промислового підприємства.

МЕТА роботи полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні і розробленні науково-практичних рекомендацій стосовно виділення інноваційної активності як детермінанти конкурентоспроможності промислового підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження ґрунтується на сучасних положеннях менеджменту, економічної теорії, теорії інноваційного розвитку, управління інноваціями, стратегічного управління, маркетингових досліджень ринку.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Основними методами дослідження були методи кількісного та якісного аналізу, статистичного аналізу, факторного, кластерного і дискримінантного аналізу, методи експертних оцінок тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасний розвиток економіки країни неможливий без високоефективної інноваційної діяльності, здатної забезпечити конкурентоспроможність виробничих підприємств на вітчизняних та світових ринках. Про важливість інноваційного чинника в економічному розвитку свідчить, зокрема, той факт, що у країнах ЄС кожне третє підприємство впроваджує інновації, тоді як в Україні кожне сьоме. Інноваційна діяльність підприємств є фактором зростання і розвитку, який являє собою безперервний процес, що включає дії керівництва і персоналу (наукові, технологічні, фінансові, організаційні, комерційні), основним результатом яких є реалізація інновацій (нововведень) [1].

Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виділені наступні напрямки інноваційної діяльності підприємств: дослідження, проектування, дизайн та інші розробки нових товарів, послуг, виробничих процесів; інструментальна підготовка і організація виробництва; придбання машин і обладнання; придбання об'єктів інтелектуальної власності; навчання, підготовка і перепідготовка персоналу; організаційні нововведення (нові методи, способи, прийоми управління); дослідження в області маркетингу [1, 2]. Результатом є розробка і впровадження нововведень на підприємствах. Відповідно до стандарту Oslo, усі форми діяльності, пов'язаної з розробкою або впровадженням інновацій, включаючи інновації, впровадження яких планується здійснити в майбутньому, визнаються інноваційною активністю [2].

З метою отримання стійких конкурентних переваг підприємства ведуть постійний пошук нових форм організації свого бізнесу. Одним з чинників, здатних підвищити конкурентоспроможність бізнесу, є активне використання інноваційних технологій виробництва, що забезпечить постійне поліпшення науково-технічної, виробничої, фінансової, соціальної діяльності в умовах трансформаційних змін інституційного середовища.

Конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта визначається безліччю специфічних факторів, комбінація яких є індивідуальною для кожного конкретного підприємства у певній ситуації. Саме такої позиції дотримується американський економіст М. Портер [3], який у своїй теорії виділяє чотири головних детермінанти конкурентних переваг, які перебувають у постійній тісній взаємодії один з одним: стратегія, структура і суперництво господарюючих суб'єктів; родинні, підтримуючі і суміжні галузі; параметри факторів виробництва; параметри попиту.

Отже, конкурентоспроможність підприємства знаходить відображення у сукупності здатностей щодо:

- ведення економічно обґрунтованої, ефективної діяльності;
- виробляти і вчасно виводити на ринок конкурентоспроможну продукцію;
- конкурувати, тобто створювати і утримувати конкурентні переваги;
- обирати та реалізувати ефективну бізнес-модель;
- зберігати або покращувати стан ринкової позиції, використовувати ринкові інструменти просування власної продукції.

У міру переходу економіки до чергового технологічного укладу варто говорити про зміну пріоритетних галузей в структурі промисловості – від низькопереробних з невисокою доданою вартістю до інноваційно-високотехнологічних і високомаржинальних [4]. Індекс промислової продукції України за січень-червень 2019 р., порівняно з аналогічним періодом минулого року, продемонстрував показник 100,5 %, що говорить про дуже низький рівень зростання (на 0,5 %). Основними видами діяльності, що забезпечили зростання з початку 2019-го р. (січень-листопад), були будівництво (21,3 %), роздрібна торгівля (10,4 %) і сільське господарство (2,4 %). Тоді як промисловість за цей же період скоротилася на 1,2 %. Україна поступово втрачає статус промислової держави, а наслід-

ком її сировинної орієнтації є неконкурентність за рівнем технологічності: частка високотехнологічних виробництв у випуску переробної промисловості в Україні у 1,8 рази нижча, ніж у Польщі, а в експорті частка цих виробництв ще нижча – у 3,2 рази. Водночас рівень продуктивності праці у польській промисловості вищий у 3,6 рази. В Україні високотехнологічні галузі формують лише 6% ВВП та 5,5% експорту. Окремі галузі виробництва істотно знизили темпи розвитку останніми роками. Серед них металургія, машинобудування, виробництво нафтопродуктів.

Стосовно нетехнологічної частини переробної промисловості, то у 2019 р. зросло виробництво металоконструкцій для будівництва на 16,6 %, чавуну, сталі та феросплавів збільшилася на 2,9 %, труб на 5,6 %. Отже, маємо позитивну тенденцію низькомаржинального виробництва напівфабрикатів, на які припадає найбільша питома вага у промисловості України. Тобто промисловість України спеціалізується на низько-технологічному виробництві. Це говорить про низький рівень попиту на інновації. На зовнішніх ринках вітчизняна продукція є не конкурентоспроможною, оскільки досить висока частка в собівартості припадає на енергоресурси.

В Україні визначено Індекс інноваційності українських компаній. За даними аналітичного дослідження, істотно поліпшити продуктивність роботи компаніям у таких галузях, як металургія, енергетика, АПК дозволить штучний інтелект, аналітика великих даних, Інтернет. Але як показав перший Індекс інноваційності українського бізнесу, лише деякі компанії готові інвестувати в інновації та володіють стосовно цього стратегічним баченням. Причому така ситуація характерна не тільки для українських підприємств. У цифрові ініціативи великих промислових компаній впливається багато грошей. Так, керівники 1350 з цих підприємств у всьому світі, які стали учасниками проведеного дослідження, поділилися, що інвестиції у цифровізацію в загальному підсумку склали понад \$ 100 млрд. у період з 2016 р. до 2018 р. Проте очікувані результати часто не виправдовуються. Так, більшість опитаних керівників компаній (з 17 країн та 13 галузей) повідомили, що отримали погану окупність від своїх коштів, вкладених у цифрові рішення. Основна причина: невдалі зусилля вивести можливості цифрових інновацій за межі ранніх експериментальних проектів.

В Україні існує інша тенденція: компанії використовують старі бізнес-моделі, але додаючи до них нові елементи. Якщо говорити про критерії та метрики цінності інновацій, то основними показниками для різних регіонів і континентів є прямі комерційні результати: зростання виручки, частка ринку і окупність інвестицій (ROI).

Більшість країн зі списку технологічних лідерів дотримуються низки простих кроків, серед яких державна підтримка НДДКР, податкові пільги, усвідомлення своєї ніші в технологіях та більш масштабна підтримка цих напрямків, забезпечення кадрового резерву і збереження талантів у країні, підтримка підприємства, створення таких інноваційних проектів, які стануть привабливими для появи іноземних інвесторів-новаторів.

Для України був би цікавий досвід Кореї. Сильна

залежність від експорту великих технологічних компаній (близька до 90 %) чинить тиск на економіку. Для диверсифікації її технологічної галузі та створення умов, в яких малі й середні компанії з творчими ідеями могли б рости і конкурувати на світовому ринку, уряд створив Президентський комітет з четвертої промислової революції «I-Korea 4.0». Його мета – створити умови для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності національних галузей завдяки інтелекту, інноваціям, інклюзивності та взаємодії. Уряд Кореї планує до 2022 р. виділити \$ 2 млрд. на проекти НДДКР, щоб підготуватися до четвертої промислової революції.

В Україні ситуація виглядає інакше. Згідно з дослідженнями, більшість компаній все ще не готові і не планують найближчим часом проводити принципові зміни у своїх бізнес-моделях. Інновації обмежуються впровадженням нових технологій виробництва, автоматизацією завдань, навчанням персоналу новим навичкам, зміною підходу до маркетингу і комунікацій [4]. І хоча завдяки цьому вдається істотно покращити фінансові показники, у довгостроковій перспективі такий підхід загрожує відкиданням української економіки далеко назад порівняно з країнами-лідерами у сфері інновацій та проривних технологій.

Аналіз показав, що найнижчий індекс інноваційності в Україні мають державні або колишні державні компанії: «Укрзалізниця», «Укренерго», «Укргазвидобування», Укргазбанк, Укрексімбанк. Часто саме вони є лідерами ринку і відповідно створюють правила гри на ньому. З цієї ж причини відсутність у цьому секторі інноваційності стримує розвиток не тільки окремих галузей, але й економіки загалом.

Хороший шанс діджиталізувати процеси дає європейський вектор України. Зокрема, для держкомпаній у таких галузях, як енергетика і нафтогаз, поштовою до цифровізації стала перспектива виходу на ринки Європейського союзу. Однак без масштабних змін регуляторної системи, пріоритетів уряду та широкої кооперації влади з бізнесом не варто очікувати реальних серйозних змін. Питання не тільки у податковому полі або субсидуванні, а й в освіті, цифрових навичках населення.

З огляду на виявлені тенденції доречно акцентувати увагу на необхідність вживання конкретних дій до зміни структури економіки, до нарощування експорту високотехнологічної продукції, створення експортно-кредитних агентств, індустріальних парків. Зовнішньоекономічна кон'юнктура погіршується, а оскільки Україна – сировинна країна, то значно залежна від цих циклів спаду.

Майже 75 % вітчизняних підприємств здійснюють інноваційну діяльність за рахунок власних коштів, у т.ч. за рахунок амортизаційних відрахувань, проте наслідки світової економічної кризи унеможливають подальші процеси інновацій.

Інноваційна активність більшості вітчизняних підприємств промисловості досить низька. Це відбувається внаслідок високих ризиків, якими супроводжується даний вид діяльності. Такі ризики обумовлені впливом значної кількості внутрішніх і зовнішніх факторів, які постійно змінюються. Висока невизначеність результатів інноваційної діяльності поясню-

ється також слабким правовим захистом інноваційної діяльності на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому, на рівні підприємства). Нестача власних грошових коштів у підприємств на розробку і впровадження інновацій серед інших факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності, займає перше місце. Практично всі крупні інноваційні проекти потребують крупних інвестицій, тому реалізація таких проектів за рахунок власних грошових коштів неможлива не тільки для невеликих підприємств, але й для крупних підприємств [5]. Відсутність вільних грошових коштів є обмежуючим фактором ще й тому, отримати фінансування на інновації із зовнішніх джерел складно, дорого і супроводжується високим ризиком. Крім того, порівняння рентабельності власного капіталу підприємств промисловості і середньої вартості позикових коштів на ринку України, говорить про те, що для цих підприємств відсутній ефект фінансового важеля і використання позикових коштів і неможливо, і недоцільно. Низький інноваційний потенціал більшості підприємств промисловості є однією з найбільш головних особливостей їх господарської діяльності. Під інноваційним потенціалом розуміють сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні тощо, що необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Виходячи з цього, можна також зробити висновок, що цей фактор також спричиняється проблемами фінансування. На підприємствах промисловості практично не відбувається робіт з дослідження і розробки нових технологічних процесів, а дослідження і розробки стосовно впровадження нових видів продукції і сировини як правило носять запозичений характер.

Конкурентних переваг підприємств неможливо досягнути, не приділяючи належну увагу продуктовим інноваціям, що являють собою ефективну оборонну реакцію підприємства на виникаючу загрозу втрати свого місця на ринку, постійний тиск з боку конкурентів, виклик нових технологій, скорочення терміну придатності продуктів, законодавчі обмеження й зміну ринкової ситуації. У наступальному варіанті продуктова інновація – це засіб використання нових можливостей збереження або завоювання конкурентної переваги за допомогою виробництва та виведення на ринок нових товарів. У довгостроковому аспекті підприємство немає іншого вибору, крім ведення ефективної товарної інноваційної політики, що є майже єдиним джерелом тривалого успіху. Таким чином, товарну інноваційну політику можна назвати своєрідною філософією сучасних ринкових відносин у рамках формування ефективного товарного асортименту успішного підприємства.

Успіх же товарної інноваційної політики значною мірою визначається формами її організації й способами фінансової підтримки. Здобуття конкурентних переваг в умовах глобалізації економіки неможливо уявити без приділення значної уваги брендовій політиці, яка полягає у системі заходів підприємства, направлених на формування у споживачів асоціацій, уявлень, образів про виключні переваги товару (послуги), що продається (надається) під товарним знаком підприємства порівняно зі схожими товарами конку-

рентів з метою створення довгострокових відносин зі споживачем. Наступною конкурентною перевагою підприємства на ринку України є виробнича програма, що являє собою план обсягу та структури виробництва продукції із їх деталізацією у часовому періоді відповідно до потреб ринку та ресурсного забезпечення підприємства, спрямований на отримання оптимального економічного результату функціонування підприємства згідно з обраними критеріями оптимальності (максимізація прибутку, мінімізація витрат, максимізація товарообігу тощо). Процес розробки ефективної виробничої програми, на наш погляд, повинен ґрунтуватися на результатах ретроспективного аналізу виконання плану виробництва минулих періодів та перспективного аналізу маркетингової та виробничої сфер підприємства. Зокрема, перспективний аналіз зовнішніх можливостей підприємства, який ґрунтується на проведенні маркетингових досліджень, має на меті передбачення майбутньої зовнішньоекономічної ситуації та оцінювання ринкового потенціалу підприємства на основі розрахунку потенційного рівня попиту та прогнозу поведінки конкурентів. У цьому сенсі важливою є оцінка виробничих можливостей підприємства в плановому періоді та обґрунтування маркетингового плану продажу наявними виробничими ресурсами підприємства.

Отже, одним із шляхів розвитку підприємства є підвищення конкурентоспроможності за допомогою впровадження інновацій в його діяльність. Вирішити такі проблеми в умовах кризових явищ поодинокі підприємства не можуть, тому пошук нових форм співпраці, поглиблення інтеграційних процесів, які дозволять їх подолати, підвищують актуальність створення та розвитку інтегрованих соціально-економічних структур.

Інтегровані корпоративні структури є важливим механізмом формування конкурентних переваг на основі підвищення інноваційності підприємств, їх здібності чітко і адекватно реагувати на зміни на ринку шляхом випуску нової або удосконалення існуючої продукції, впровадження нових технологій виробництва і збуту, удосконалення системи управління і використання новітніх маркетингових стратегій.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження особливостей і направлення інноваційної діяльності на підприємствах установлено, що інноваційна активність більшості вітчизняних підприємств промисловості досить низька. Нестача власних грошових коштів у підприємств промисловості на розробку і впровадження інновацій серед інших факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності, займає перше місце. Низький інноваційний потенціал більшості підприємств промисловості є однією з найбільш головних особливостей їх господарської діяльності. На підприємствах промисловості практично не відбувається робіт з дослідження і розробки нових технологічних процесів, а дослідження і розробки щодо впровадження нових видів продукції і сировини як правило носять запозичений характер. У довгостроковому аспекті підприємство не має іншого вибору, крім ведення ефективної товарної інноваційної політики, що є майже єдиним джерелом трива-

лого успіху. Серед стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності є підвищення інноваційної активності підприємств. Технологічні інновації мають первісне значення відносно продуктових, конкурентні переваги, які вони забезпечують важко швидко імітувати і вони забезпечують додаткове джерело отримання доходу на більш тривалий період. Але, потрібно відмітити, що можливості технологічного розвитку системи обмежуються її внутрішніми можливостями. Оскільки підприємствам гостро не вистачає власних оборотних коштів, процеси модернізації і оновлення йдуть дуже повільно. Важливим напрямком забезпечення конкурентних переваг підприємства є введення нового продукту у виробництво. Отже, для набуття конкурентних переваг важливим є впровадження проривних технологій. Адже інновації вплинуть на постачальників, партнерів, співробітників і клієнтів. Сучасні компанії переглядають свої стратегії, а уряди розвинених країн все частіше стають стимулом для інновацій в економіці. Дослідження залежності конкурентоспроможності від інноваційної активності промислового підприємства та розробка методів управління, згідно з цілями стратегії інноваційної діяльності є напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Oslo Manual The measurement of scientific and technological activities proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data. Paris: OECD

Publications, 2005. 93 p.

2. Руководство Осло: рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. М., 2010. 107 с.

3. Портер М.Э. Конкуренция / под. ред. Я.В. Заблоцкого и др. М.: ИД «Вильямс», 2005. 608 с.

4. Бондаренко С.А. Динамічні нормативи у цільовому управлінні підприємством. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. К.: КНТЕУ, 2016. № 5 (109). С. 58-69.

5. Бондаренко С.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством. Науковий журнал «Проблеми економіки». 2016. № 2. С. 90-101.

References

1. Oslo Manual The measurement of scientific and technological activities proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data / OECD Publications. Paris, 2005. 93 p.

2. Oslo Manual: Recommendations for the Collection and Analysis of Innovation Data. Moscow, 2010. 107 p. (In Russian)

3. Porter M.E. Competition / ed. Y.V. Zablotskiy et al. Moscow: "Williams", 2005. 608 p. (In Russian)

4. Bondarenko S.A. Dynamic standards in target enterprise management. Bulletin of the National University of Trade and Economics. Kyiv: KNTEU, 2016. № 5 (109). pp. 58-69. (in Ukrainian)

5. Bondarenko S.A. Conceptual principles of innovative development in the enterprise management system. Scientific journal "Problems of Economics". 2016. № 2. pp. 90-101. (in Ukrainian)